

Пашко Наталія Олександрівна,
аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема сексуального насильства проти дітей є найбільш чутливою. гідно з опитуванням, яке в Україні проводила Рада Європи, понад 20 % дітей розповіли, що зазнавали сексуального насильства в тій чи іншій формі: контактне (згвалтування, торкання статевих органів чи примус до цього) та безконтактне (демонстрація оголених частин тіла дитині, підглядання, зваблення та непристойні пропозиції). В Україні За 2018 рік суди розглядали приблизно 80 справ щодо сексуального насильства стосовно неповнолітніх. Всього відкритих кримінальних проваджень щодо сексуального насильства стосовно неповнолітніх за минулий рік налічили більше чотирьох з половиною тисяч, а реальної кількості скоєних злочинів не знає ніхто.

За даними Нацполіції, за 2017 рік від сексуального насильства постраждали понад чотири тисячі дітей, а більша частина з них знали своїх кривдників та довіряли їм. Близько 25 дітей щодня залишали свої помешкання, а крім того, понад півтори тисячі неповнолітніх стали жертвами тяжких та особливо тяжких злочинів – 73 вбивства та 164 факти згвалтувань або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом [1].

Насильство щодо дітей – багатофакторна проблема, що потребує такого ж комплексного підходу до її розв'язання. Сексуальне насильство – найбільш сензитивне та приховане, може не виявлятися роками, через те, що діти, стосовно яких воно скоюється, повністю залежать від кривдника (батька, вітчима, брата, родича, тренера тощо), а інші дорослі поруч воліють не помічати, адже часто самі перенесли травматизацію такого типу або не вміють виявляти індикатори, що яскраво свідчать про те, що наразі переживає дитина [6].

У 1997 році у Відні групою експертів були підготовлені Керівні принципи щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя (Віденські керівні принципи) відповідно до резолюції 1996/13 Економічної і Соціальної Ради від 23 липня 1996. 25 жовтня 2007 р. була прийнята Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, яка ратифікована ВРУ України у 2012 році та є частиною національного законодавства. Досить важливою є стаття 35 відповідного міжнародного договору, яка визначає особливості опитування дитини. 22 липня 2005 року були прийняті Керівні принципи, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних за участю дітей-жертв та свідків злочинів [4].

Наслідки сексуального насильства щодо дітей є кричущими, його часто вкрай важко довести і врешті кривдники можуть залишитися безкарними. Наявні наступні складнощі профілактики цього явища, питань невчасного виявлення або не виявлення насильства через тотальну необізнаність освітян, медиків та інших категорій спеціалістів, які спостерігають дитину щодня і мають можливість спостерігати індикатори насильства.

В останній чинній редакції від 13 квітня 2012 року, Ст. 226 КПКУ зазначені особливості проведення допиту не повнолітніх, але упущені аспекти проведення допиту/опитування, який базується та дружньому підході до дитини здійснення правосуддя.

Саме стаття 35 Лансаротської конвенції, визначає особливості опитування дитини, адже розслідування кримінального провадження за участю малолітньої або неповнолітньої дитини неможливе без проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, де дитина вступає у контакт із системою правосуддя у якості потерпілої, свідка, підозрюваної або обвинуваченої особи [2]. Водночас, далеко не всі керівні принципи та міжнародні стандарти проведення опитування дитини, зокрема позиції 35-ої статті Лансаротської конвенції, включені як норми до національного законодавства та відповідно – не діють в умовах практики.

В процесі проведення опитування важливо дотримуватись наступних принципів, які зазначені в Конвенції:

а) Гідність. Кожна дитина – унікальна і має велику цінність, людську особистість, індивідуальну гідність, особливі потреби, інтереси і приватне життя якої повинно користуватися повагою і захистом.

б) Відмова від дискримінації. Кожна дитина має право на справедливе і рівне ставлення незалежно від расової чи етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або будь-яких інших обставин.

с) Найкраще забезпечення інтересів дитини. З урахуванням необхідності гарантій прав обвинувачених і засуджених за злочини осіб, кожна дитина має право на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню своїх інтересів, включаючи право на захист і можливість гармонійного розвитку.

i) Захист. Кожна дитина має право на життя і подальше існування, а також на захист від будь-якого виду поневірянь, зловживань або відсутності піклування, в тому числі від фізичних, психологічних, розумових і емоційних зловживань та недбалої ставлення.

ii) Гармонійний розвиток. Кожна дитина має право на можливість гармонійного розвитку і підтримання рівня життя, необхідного для його фізичного, розумового, духовного, морального і соціального зростання. У

разі дитини, яка зазнала травмування, слід вживати всіх заходів, що дозволяють дитині розвиватися в нормальних умовах.

д) **Право на участь.** Кожна дитина, з урахуванням процесуальних норм національного законодавства, має право вільно висловлювати своїми словами власні погляди, думки і переконання і брати участь, зокрема, у прийнятті рішень, які зачіпають її життя, в тому числі в ході будь-якого судового розгляду, і домагатися прийняття своїх думок до уваги співвідносно можливостям, віку, інтелектуальної зрілості та розвиненим здібностям [5, с. 109].

Плануючи опитування дитини, спеціалісту важливу слідувати наступним рекомендаціям щодо фаз опитування:

Пропонується наступні фази опитування: попередня, вступна, фаза вільної розповіді, детальних запитань, заключна фаза

Попередня фаза. Ця фаза охоплює дії, які передують контакту з дитиною. Вона полягає в зборі інформації про дитину – його пізнавального, соціального та емоційного розвитку, а також щодо його найближчого оточення і сім'ї. Знання сильних і слабких сторін дитини дозволяє уникнути недоречних і небезпечних запитань.

Вступна фаза. Під час цієї фази відбувається безпосереднє знайомство з дитиною, пояснення їй мети зустрічі. Розмову з дитиною, незалежно від її віку, слід починати з нейтральних, безпечних для дитини тем, пам'ятаючи при цьому, що вступна фаза не може тривати довго. Розмова про нейтральні теми служить не лише встановленню контакту з дитиною. Її метою є також попереднє з'ясування можливостей дитини у сфері вербалізації обставин події, що відбулась, а також зниження її емоційного напруження, пов'язаного з ситуацією допиту.

Фаза вільної розповіді. На цьому етапі дитина має розповісти про хід подій вільно, у своєму темпі. Дана фаза дає відповідний напрямок запитанням, які ставитимуться під час наступної фази опитування. Важливо ініціювати фазу вільної розповіді таким чином, щоб дитина знала, чого саме від неї очікує спеціаліст. До прикладу: «розкажи мені що трапилося, мені важливо почути твою версію», «розкажи все, що пам'ятаєш, усе, що є важливим».

Фаза детальних запитань. Метою спеціаліста, який проводить опитування на цьому етапі є доповнення викладу подій, здійсненого дитиною під час фази вільної розповіді, та їх впорядкування для з'ясування обставин справи. Спеціаліст має подбати про те, щоб перехід до наступної фази опитування відбувся плавно, природно і не викликав занепокоєння у дитини, пов'язаного з тим, що вона може не впоратися з відповідями. Спеціаліст має пам'ятати, що цей етап опитування має мати таку форму розмови, яка підбирається з урахуванням вікових та психологічних особливостей дитини.

Заключна фаза. Під час заключної фази (якщо опитування було проведено з урахуванням зазначених рекомендацій), у дитини, як правило,

спостерігається повне розслаблення. Однак, буває і так, що дитина після дачі показань є нервовою, неспокійною з огляду на наслідки своїх висловлювань, їхню оцінку та свою роль у наступних стадіях провадження у кримінальній справі. Слід дати їй час заспокоїтися, показати, що її емоції є зрозумілими, похвалити за зусилля, навіть якщо її показання не містили суттєвої для даної справи інформації.

Рекомендується запитати дитину, як вона себе почуває після опитування та чи є у неї якісь побоювання. Після цього варто здійснити спробу їх з'ясувати. Якщо передбачається участь дитини в інших слідчих (розшукових) діях, слід її про це попередити і пояснити якою буде їх мета [3, с. 25].

Наприкінці слід поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно необтяжливі теми щоб знизити напруги у дитини.

Важливо знати та враховувати вікові та психологічні особливості дитини, яка постраждала від насильства під час проведення опитування дитини. Відповідні знання допоможуть зрозуміти психологію дитини певного віку, налагодити з нею контакт, а найголовніше, отримати достовірну інформації та уникнути ре травматизації дитини.

Список використаних джерел

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

2. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пукас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. 114 с.

3. Насильство щодо дітей в Україні. Всеукраїнське опитування громадської думки / за ред. С. Павлиш, Т. Журавель. К., вид-во ФОП Клименко, 2015. 146 с.

4. ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів, прийняті відповідно до Резолюції ЕКОСОР № 2005/20 від 22 липня 2005 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e54.

5. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: ЧАСТИНА 1 навчально-методичний посібник, 2019. 516 с

6. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / А. Будзинська. – W.: E.D.-DRUK-KACZMARCZYK, 2007.